

PÉTER I. ZOLTÁN

Gyermekkorom városa: Nagyvárad az '50-es években (4.)

Részlet egy készülő szubjektív váradi korrajzból

„Zengjen a dalunk, pajtás, / Fákon újul a hajtás, / Fogadjuk a tavaszt dallal! // Itt van május elseje, / Énekszó és tánc köszöntse! / Zeng és dalol az élet, / Szállj csak, zeneszó, ének, / Ébresszed a munkás népet! // Népek tavasza, téged / Hív ez a vidám ének / Béke legyen a világon // Itt van május elseje, / Énekszó és tánc köszöntse! / Zeng és dalol az élet, / Szállj csak, zeneszó, ének, / Ébresszed a munkás népet!”

Ezt a május-köszöntő dalt tanította meg nekünk a tanító néni, talán már a második osztályban. Ezt a dalt a kötelező felvonuláson minden május elsején énekelték Magyarországon, hogy méltóképpen emlékezzenek meg a munka ünnepéről – olvasható az interneten. De az eredeti szövegben a munkás nép helyett magyar nép szerepelt! Ezen változtatott a tanító nénink, hogy szalonképes legyen nálunk is e dal. Hogy mi is énekeltük volna a felvonuláson? Erre már nem emlékszem, de arra igen, hogy már a kisiskolások is felvontak nálunk május elsején és november 7-én, – ahogy akkor mondták – a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ünnepén. Később a november 7-i felvonulás „kikapott” a szokásrendből, helyét az augusztus 23-i menetelés vette át, majd már május elsején sem kellett felvonulni. Utolsó alkalommal kellő apátiával 1989. augusztus 23-án vonultunk fel. Akkor még nem tudhattuk, hogy utoljára.

Felvonulók gyülekezőhelye

Ha már szó esett a május elsejei felvonulásról, említsük meg azt is, hogy az iskolások és az alkalmazásban levő felnőttek ilyenkor már kora reggel az egykori Nagyvásár téren gyülekeztek. Innen indultak a jól meghatározott sorrend-

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

ben és útvonalon a Malinovszkij (egykori Szent László) térre, hogy elvonuljanak a dísztribünön integető elvtársak előtt. Mi gyermekek leginkább csak virágokat meg vörös kendőket lobogtattunk, de a felnőttek vörös és trikolor zászlókat, Marx, Engels, Lenin s talán még Sztálin képét is vitték a kisebb-nagyobb méretű mozgósító szövegű pannók mellett. Természetesen a hazai pártvezetők képe is ott volt, Gheorghie Gheorghiu-Dej portréjával az élen. Miután az emberek levonultak, ezeket a kellékeket vissza kellett vinni a gyárakba, intézményekbe. Kezdetben ilyenkor még egy-egy üveg sört is kaptak fejenként a felvonulók. Később ez elmaradt...

Ha jól emlékszem, 1958-tól magának a térnek a neve is Május 1. lett az addigi Mihai Viteazul helyett. Vitéz Mihály egy közelben levő utca nevét kapta, amely addig Fuchs Mór ortodox rabbi nevét viselte. Az 1960-as évek derekától ismét változott az egykori vásártér neve: Augusztus 23. lett. Talán ettől kezdve vonultunk november 7. helyett ezen a napon.

Gyermekkoromban a térség már két részre volt osztva. A nyugati felét – ahol a felvonulók gyülekeztek – nagyobb méretű, négyzet alakú járólapok borították, míg a keleti része már parkosítva volt. Az ötvenes évek derekán még igen satnya facsemeték voltak a parknak szánt részben. Ha jól emlékszem, 1959-ben került a térség közepén egy magas talapzatra a Román katona bronzszobra. Később már koszorúzták is.

Hogy mikor számolták fel a Nagyvásár teret? Nem tudom, ellenben azt igen, hogy az első kereskedők ezen a térségen már 1722 őszén megtelepedtek. E piactéren a XX. század ele-

jén a kirakodó iparos vásárosoknak állandó deszkabódés utcájuk volt. Tímárok, szűrszabók, csizmadiák, fazekasok áruhálmazai. Mázas edények, bihari festetlen cserépkorsók, eszkábált dézsák és vájt, faragott teknők utcasora. Köztük, mint egy keleti bazárban, festőien tarka csoportokban keveredett a sárréti, bihari magyar parasztok népviselete a keleti hegyvidék román parasztjainak halinadrágos, bocskoros, börtüszős népével – ahogy azt még Dutka Ákos láthatta, és megírta az egykori Váradot felidéző regényes korrajzában.

Gyermekkoromra az itteni piacot a tér délkeleti szegletébe költöztették.

A Nagyvásár tér egy része még a hőskorában

Erre már emlékszem, többször is jártam itt. A piac ott volt, ahová az 1960-as évek elején a város talán legelső tömbháznegyedét építették. Emiatt a piacnak ismét költöznie kellett, az újonnan épített tömbházaktól délre. Itt vezetett a sörgyárig közlekedő villamos vonala is. Alacsony betonkerítés védte, hogy a figyelmetlen emberek ne hogy a villamos elé kerüljenek. A piacot üzlethelyiségek szegélyezték, a villamossínnel párhuzamosan ívelt tetejű téglabódék sora, melyekben leginkább zöldséget és gyümölcsöt árultak. Néhány évtized elteltével a piacnak innen is költöznie kellett az egykori villamosremízbe és környékére. Mindez már a rendszerváltás után történt, tehát óhatatlanul is előre szaladtunk az időben. Térjünk vissza az 1950-es évek elejére.

A teret jobbra egyemeletes házak szegélyezték, földszintjükön üzletekkel, raktárakkal. Az északi frontján, a Kossuth utca – akkor még így hívták – meghosszabbításában a legjelentősebb az „Andrényi” volt, emberemlékezet óta vasüzet. Szüleink csak így hívták. Itt vásárolták meg a váradiak és a piacra bejött falusiak is leginkább a szükséges szerszámokat. A többi üzlethelyiség rendeltetésére, egészen a Garasos-híd felé vezető utca sarkáig, nem emlékszem.

Az itteni utca másik sarkán, a 10. szám alatt egy titokzatos emeletes épület volt. A pártszékház, ahová nekünk egyszerű halandóknak nem volt bejárásunk. Majd csak jóval később költöztek el innen a pártvezetők, amikor már a város adminisztratív vezetését is ellátták egyidejűleg. A megyei tervező-

Ide költöztették a piacot a háttérben látható tömbháznegyed felépítése után

intézet, két napilap szerkesztősége és egyéb kulturális intézmények foglalták el a felszabadult termeket és szobákat. Ekkor már közismertebb lett, hogy hajdanán, a XIX. század utolsó évtizedében a Kereskedelmi Csarnok számára építették ezt az eklektikus stílusú ingatlant, melynek díszterme kitűnő akusztikájáról volt híres, bár ezt abban az időben nemigen hasznosították – s később sem. Az egykori pártszékház szomszédságában levő többi egyemeletes egykori kereskedőház földszintjére nem emlékszem, de mintha azok örökké zárva lettek volna. Utólag visszagondolva, valószínűleg raktárnak használhatták őket, akár a tér déli részén levő Ullmann-palota földszintjét. A mellette levő sarki emeletes iskolaépület földszinti részén egy nagy hentesüzlet is volt, amelyben akkor még lehetett húst is kapni...

A vár előtti házsor

A Május 1. tér keleti felénél kövezett út vezetett a híd irányából a Dimitrie Cantemir út felé – amelyet a régi váradiak következetesen csak Gillányiként emlegettek. Az utóbbi út két oldalát akkor még földszintes házak szegélyezték a Pece árapasztó csatornáig és azon túl is. A meleg vízű patak hídján túl már egy másik település következett: Szőlős; ezt 1954-ben csatolták Nagyváradhoz. Két év elteltével ugyanez történt Biharpüspökivel is. Az ötvenes években még megőrizték Szőlős falusias struktúráját, aztán az 1980-as években kezdődött az a nagyfokú bontási hullám, amelynek

során az egykori településből szinte semmi sem maradt meg. Még a román nevét – Seleuş – sem őrizték meg. Nagyváradnak ez a negyede a Nufărul, azaz Tavirózsa nevet kapta.

Gyermekkoromban a Május 1. parkot keleten határoló kövezett főútnak a vár felőli oldalán egy házsor húzódott. Ezeket a házakat mára már mind lebontották, hogy helyükre tömbházak épüljenek, meg egy ortodox katedrális, de maradt hely a zöldövezetnek is.

Az ötvenes években még egy nagy kanyart leíró – Heine nevét viselő – utcán keresztül lehetett a híd irányába eljutni. Az utcának derékszögbe hajló kanyarja után egy kis ortodox zsinagóga volt. Ezt is lebontották az 1980-as években a környező lakóházakkal együtt. A Heine utca sarkán egy emeletes ház volt. Gyermekkoromban volt itt egy petróleumot árusító üzlet. Ekkor még fontos szerepet játszott a petróleum a háztartásokban, leginkább a „petró”-val működő főzőlámpák voltak elterjedve, de világításra is használták. Mi is gyakran megfordultunk ebben a boltban, amelynek jellegzetes szaga már messziről elárulta, hogy mi kapható benne. Egy kövérkés, nekem akkor még idősnek tűnő ember pumpálta a hordóból a vásárló fémkannájába a petróleumot. Megfigyeltem, hogy a szája szélében állandóan szivar parázslott. Apám szerint Szivarszkinak hívták, de lehet, ez csak a ragadványneve volt.

A szomszédos emeletes ház is sarki volt. A vár irányába vezető Várkapu utcát határolta. Egy ideig Hunyadi János nevét

*Előtérben az egykori piactér
parkosított része, háttérben
a pártház*

viselte, de a sarki utcanevtáblán úgy szerepelt, hogy Iancu de Hunedoara...

Ennek a sarki háznak a földszintjén – talán majd csak az 1960-as évektől – egy nagy teremben a távolsági autóbuszmegálló várótermét alakították ki. Itt volt a pénztár is, a ház előtt pedig a kényelmetlen, bűzlő autóbuszok várták az indulást, állandóan zsúfoltan.

A váróterem helyisége talán jobb sorsot érdemelt volna, hiszen az 1870 nyarára felépített sarki házban az Újvilág kávéház működött. Váraljának a korabeli sajtó szerint ez igen látogatott, elegáns kávézó helye volt, melyben a századfordulón még orfeumi előadásokat is tartottak, majd mozgóképes vetítéseket.

Érdekességként említést érdemel az is, hogy ugyanebben a házban, a kávéház közvetlen szomszédságában volt az a „kurta korcsma”, melyről az egyik helyi napilap azt írta 1877 októberében, hogy odarúgják belőle a vendégeket a Nagyvásártérre. „Valami pálinkabarlang van ott az Újvilág című kávéház szomszédságában, hol Bihar megye Mravcsákjai és Ördög Sárái tartják találkozójukat. Tegnapelőtt is olyan civakodást rendeztek ezek ott, hogy munkájuknál a londoni csavargók sem rendeznek egyszer-egyszer hatalmasabb eredményű napali csetepatét. Egy jó hálót kellene kivetni e helyen is. Bizony sok »pochalat« fogna benne a rendőrhalász.” E cikkhez tudni kell, hogy Mravcsák egy csavargó, míg Ördög Sára fiatal cselédlány volt Tóth Ede *A tolanc*

című népszínművében. 1914 nyarán Kertész Mihály Kolozsváron meg is filmesítette ezt a népszínművet, s e két szerepet Szentgyörgyi István és Jászai Mari játszotta. Egyébként kurtakocsmának az engedély nélkül működtetett kocsmákat, italmérő helyeket nevezték hajdanán. Ezek után erős túlzásnak tűnik az is, hogy ilyen szomszédság mellett olyan sikeres lett volna az Újvilág kávéház, ahogy arról közel másfél száz évvel ezelőtt megemlékeztek a helyi sajtóban.

Ez után a kis visszatekintő után folytassuk az emlékezést az 1950-es években. A már említett Hunyadi János utcát jobbra földszintes házak szegélyezték, volt közöttük lakóház is, de olyan is, amelyben valamilyen ipari tevékenységet folytattak. Az egyik udvaráról, a vársánc közelében, kellemes kávéillat érződött, vélhetően egy kávépörkölőt működtettek itt.

A sáncnál, kellő távolságra a vár nyugati kapujától, véget is ért a gyermeki kíváncsiságtól hajtott nézelődés. A belső várba tilos volt a bemenet, talán emiatt is nagyon megmozgatta a gyermekek fantáziáját a vár. Sok mesét hallottam, egyebek mellett a várból kivezető alagútról, de nem volt semmiféle valóságalapjuk. Azt lehetett tudni, hogy katonaság tartózkodik a várban, néha egy-egy egyenruhást láthattunk, amint kilép az ódon kapun. A keleti várkapu közelében egy labdarúgópályát is kialakítottak, s ott kisebb helyi csapatok játszhattak.

Visszatérve a Hunyadi János utcába, a buszmegállóval szembeni sarkon, úgy emlékszem, nagy kiterjedésű, ódon föld-

A H. Heine utca eleje. A ház sarkán itt már dohánybolt látható az egykor petróleumot árusító üzlet helyén

szintes ház volt, melynek zárt kapualján gyakran jártak ki-be a teherautók. Mintha valami zöldséges telep működött volna itt. Tovább a Griviței utca sarkáig már csak lakóházak voltak. Az utóbbi utca másik sarkán a Közművek székháza állt, a villamosremíz közvetlen szomszédságában. Ezeket az épületeket lebontották az 1980-as években, hogy helyükbe egy nagy tömbházat, a kincstár épületét, illetve egy bankszékházat emeljenek.

A Garasos hídon át Olasziba

A kecses, fémszerkezetű Garasos híd gyermekkorom gyakori útvonala volt. Piacra menet erre jártunk édesanyámmal. Már akkor megnézegettem a szépen ívelt építményét. Múltjáról semmit sem tudtam, azt sem, hogy 1910 decemberében adták át a forgalomnak. Azt ellenben igen, hogy azért nevezték Garasos hídnak, mert kezdetben hídvámot szedtek azoktól, akik átmentek rajta: talán éppen egy garast.

De ha már szóba került a Garasos híd, emlékezzünk meg arról is, hogy a városvezetés az 1970-es évek elején lebontásra ítélte, arra hivatkozva, hogy állaga megromlott, és restaurálása gazdaságtalan lenne. Helyébe építették 1974-ben azt a ma is látható gyalogoshidat, amely stílusát tekintve nagyon elüt a környezetétől.

A hídon túl, a két utcára nyíló szecessziós stílusú Markovits–Mathésér-féle háznak a Nagysándor utcára – az 1960-as évek derekáig még ez volt az

utca neve – néző főhomlokzatán három bolthelyiség volt talán még ebben az időben is. Az egyikben az 1940-es évek elejétől édesapám üzlete volt. A céges papírján az szerepelt, hogy Péter István elektrotechnikai szaküzlete. Kissé túlzó ez a megfogalmazás, hiszen a valóságban rádiókat javító boltot működtetett itt. A korabeli nyomtatványon olvasható volt az is, hogy az üzlet a Nagy Sándor utca 19. szám alatt van, illetve egy hatjegyű telefonszám is szerepelt rajta. Kezdetben jól mehetett a vállalkozás, mivel az 1944. szeptember 6-i bombatámadás után apám építkezni kezdett a Michelangelo utca egyik bombatölcséres telkén. Négy évvel később megnősült, majd 1949-ben én is megszülettem. Anyám attól való félelmében, hogy mi lesz a fiából, ha szülei háztulajdonosok, rávette apámat, hogy adja el az alig elkészült magánházat. Ez meg is történt, de ekkor már javában dúlt az infláció. Így aztán a ház árából apám kifizette az addigra tetemesre duzzadt adó-

*A vár felé vezető Hunyadi
János utca, sarkán
az autóbusszállomás épületével*

hátralékát – amit rövidesen eltöröltek volna –, és varrattak maguknak egy-egy télikabátot. Ennyi maradt az elkótyavetyélt házból. Amikor a Nagy Sándor – a valóságban Nagysándor József – utcai egykori üzlethelyiség előtt elmentünk, apám mindig felemlgette a történeteket. Egyébként a ház eladása után apám rövidesen visszaadta az „iparát” is, és Esküllőn talált munkát, mint építésvezető, az ottani Sovromconstructii (szovjet–román vegyes)vállalatnál. Csak hétvégeken tudott hazajönni, s ha jól emlékszem, majd csak 1956-ban sikerült Nagyváradon elhelyezkednie egy építő-szerű szövetkezetnél.

A Markovits–Mathéser-féle ház szomszédságában volt a város talán legrégebbi telefonközpontja. Az emeletes ingatlan stílusát tekintve az 1930-as években épülhetett. Az ötvenes évek elején még nem volt telefonunk, emiatt ha valamelyik más városban lakó rokonunknak, ismerősünknek akartunk telefonálni, ide kellett jönnünk. A nagy teremben egy pult mögött „trónoló” barátságatlan nőnél kellett megmondani, kit akarunk hívni. Ez után elég sokat kellett várni, amíg méltóztatott kapcsolni a kért számot. Talán hat sötétbarnára pácolt, kis ablakos ajtóval bíró számozott telefonfülke volt a teremben. Hangosan kiáltotta a telefonos asszony, hogy melyikbe kell bemeni. Ha nem volt szerencsénk, akkor mindkét szomszédos fürkében már beszélt valaki, s ilyenkor alig lehetett hallani, hogy mit is mondanak a kagylóba. A fürkék ugyanis nem voltak hangszigetelve.

Úgy emlékszem, később már külföldre is lehetett innen telefonálni. Ez még nagyobb tortúrát jelentett. Talán félévenként egyszer hívhattuk a magyarországi rokonokat. Megesett, hogy miután leadtuk a megrendelést, több órán keresztül is várattak bennünket, amíg kapcsolták a kért külföldi számot. Talán ezzel is azt akarták érzéltetni, milyen nagy kegyet gyakorolnak, elvégre az aligha hihető, hogy ilyen zsúfoltak lettek volna a vonalak. Hogy melleleg le is hallgatták a beszélgetéseket? Ki törődött az ilyen „aprósággal”? Elvégre amúgy sem mondtunk semmi titkos, törvénybe ütköző dolgot.

De hagyjuk most ezt a rossz emlékű telefonközpontot. Inkább gondolatban térjünk vissza a Körös-parti sétányra. Meg kell említenem, hogy itt a gyermeki fantáziámat leginkább Szacs vay Imre egész alakos bronzszobra kötötte le. Miután olvasni tudtam, a szobor talapzatán az a felírás is, hogy „Csak egy tollvonás volt bűne”. Érdeklődésemre apám világosított fel: az 1907-ben állított szobor felirata arra utal, hogy Szacs vay Imre annak az 1849. debreceni országgyűlésnek volt a jegyző-

je, amely kimondta a Habsburg-ház trónfosztását, ezért a szabadságharc leverése után kivégezték a váradi fiatal képviselőt.

Mikor már nagyobb lettem, elmesélte azt is, hogy valamikor 1937 tavaszán a román hatóság levetette a szobrot a talapzatáról és egy városi raktárba szállították. Majd csak 1942-ben került vissza a helyére.

Bár a Körös partjának ez a szakasza közel volt a lakásunkhoz, a barátaimmal sohasem jöttünk ide játszani, maradtunk az Ady-múzeum szomszédságában. Nagyobb utakat elsős, második koromban még csak szüleimmel tettem a városban. Ezekről legközelebb lesz majd szó.

*A Garasos híd. Háttérben
a Markovits–Mathéser-ház
sarki része, illetve
a református templom tornya*